

Hasznos József

Kutyaszorítóban I. (1941-1945)

I. INTELMEK

Korai gyermekségem első könyvei közé, Édesapám "Jelzési Utasítás"-a tartozott, amelynek képekkel, ábrákkal teli lapjait kedvvel forgattam és betűit silabizálgattam. Ha nem értettem a titokzatosnak tűnő jelzéseket, majd később a szavakat, Apámhoz fordultam, aki ölébe vett, s úgy avatott be a vasúti rejtelmekbe. Két másik könyvvel: a "Forgalmi Utasítás"-sal, valamint a "Szolgálati és Illetmény Szabályzat"-tal együtt, az ebédlőszekrényünk polcán, a "főhely"-en foglalt helyet, mert Édesapám nagy becsben tartotta azokat.

Ilyen előzmények után természetes volt, hogy 1934-ben, amikor az osztályfőnökünk megkérdezte a maturanduszokat, hogy milyen foglalkozást választanak, azt feleltem: "Vasutas" leszek...

Ebben a világban azonban a tervem nem volt könnyen valóra váltható. Néhány évnek kellett eltelnie, amíg felölthettem az egyenruhát. Apám ekkor már 30 évet fogyasztott el a sínek birodalmában s azzal indított útnak: "Nehéz pályát választottál, amely talpig férfit kíván. Ha nem vigyázol kellőképpen, akkor az egyik lábad a sírban, a másik a börtönben. Tartsd be a vasutas főszabályt: Baleseted ne legyen. A vasút pénze meglegyen! Aztán: a vasút sokat követel és keveset fizet, de ami jár, arra biztosan számíthatsz. Szerényen meg is élhatsz belőle."

Nagy tapasztalat birtokában egyszerűen és magvasan beszélt. Szavai erősen belémrögződtek.

A megszabott idő előtt levizsgáztam, különféle önálló beosztásban gyakorlatot szerereztem, majd a MÁV Tisztképzőre kerültem. Ennek elvégzése után 1941-ben: "Az összes

vasúti tisztai állás betöltésére" képesítettek. Megnősültem ekkor és azt éreztem, hogy célbajutottam...

II. FOGYÓ REMÉNYEK

Néhány hónapig Zagyvapálfalván ügyködtem, ahol legfőbb tevékenységem a vonatok forgalmának, valamint a távirtda- és személpénztári feladatok ellátásán kívül, a helyi síküveggyár vasúti kiszolgálása volt.

Október hó 4.-én, már Salgótarján külső pu-on jelentkeztem *Mihálka Lajos* tanácsos, állomásfőnöknél. Lakásunk csak ugrásnyi távolságra fekszik a munkahelyemtől, amelyből Éva, a feleségem szép otthonot teremtett. A világos, napfényes szobákban jól mutatnak az új bútorok, fotelok, képek és szőnyegek.

Az állomásfőnök – *Mihálka Lajos* – őszhajú, 57 éves, nagy tekintélynek örvendő, régivágású öregúr, feleségével (*Friml Blankával*) és házvezetőnőjével a lakásunkkal szemben lévő ház emeletén laktak, s mi hamar megszerettük a kedves házaspárt.

1942 január hó 1-én, *Horthy István* elnök aláírásával én is megkaptam az előléptetést, s

lilabársony parolimra a gomb helyett most már aranycsillag került. Nem sokkal később, 1942 február 19-én a Képviselőház elnökünket, kormányzóhelyettesé választotta, az eddigi elnökhelyettest, *Imrédy Kálmán* miniszteri osztályfőnököt pedig utódjának nevezték ki.

Mihálka főnök úr, az irántam eddig is tapasztalható rokonszenvének most újabb jelét mutatta azáltal, hogy állomásfőnökhelyettesnek bízott meg. Ezzel nagy hatáskört kaptam.

Családi életünk harmonikus, s boldog örömmel vesszük tudomásul, amikor első gyermekünk jelezni kezdi létezését. Évi leányom 1942 március 13-án Pesten a Rökk Szilárd utcai Bábaképző Intézetben született. Apai túlzástól mentesen mondhatom, hogy gyönyörű, egészséges leánykánk született, s hálásan csókolom meg Éva kissé meggyötört, de a boldogságtól sugárzó, halovány arcát.

Dési Jóskát, az elődömet – saját kérésére – elhelyezték Salgótarjából, s így beköltöztünk az állomásfőnökhelyettesi lakásba. Az emeleten Mihálka főnökék és *Kepenyés István* intéző lakott, a földszinten pedig – rajtunk kívül – *Molnár István* tiszt és családja.

1942 júniusában további drasztikus élelmiszerkorlátozások léptek életbe; az eddigi 20 dekás kenyérfajadagot napi 15 dekára korlátozták, és maximálták egy sereg fontos cikk árát.

Július hó elején berakodott a salgótarjáni zászlóalj és elindult a frontra. A felszerelésük, legalábbis amiket vagonokba raktak, igen gyatra. Szekerek, lovak, könnyű kézfegyverek. Síró családtagjaik körében, komor arcú honvédek, akik nem értik, hogy miért kell nekik Oroszországba menniük. A propaganda azt hirdeti, hogy Magyarországot a Donnál kell megvédeni a bolsevizmustól.

Augusztus hó 20-án megrendítő hírt közöl a rádió, hogy Horthy István kormányzóhelyettes a keleti fronton, repülőgéppel lezuhant és hősi halált halt. Suttogják, hogy a németek tették el láb alól, mert ellenezte az or-

szág kiszipolyozását, persze biztosat senki sem tud mondani. Sokunkat megdöbbentett a tragikus hír, és őszinte részvételt gondoltunk a kormányzóhelyettes özvegyére, valamint korán árvaságra jutott kisfiára.

1942 vége és 1943 első hónapjainak harc-téri eseményeiről ijesztő hírek érkeznek. Sztálingrádnál a németek totális vereséget szenvedtek, s ahogy az várható volt, a pusztulásba magukkal rántották a Voronyezs térségében harcoló 2. magyar hadsereget is. Lassan megtudjuk, hogy a magyarokat utóvédharcokban golyófogónak használják, s tízezerrel hullanak el, fagynak meg, mert a német "kamerádok" a fedett helyekről kizavarják őket, sőt a honvédek járműveit is elrabolják, hogy saját irhájukat mentse. Ideje volna már véget vetni ennek a számunkra teljesen értelmetlen háborúnak.

1943 május első napjaiban felkerekedtünk és ellátogattunk Imréékhez, ahol a december 18-án született *Hasznos Miklóssal* együtt már 7 gyermek fogadott bennünket a szépen berendezett ötszobás lakásban. Sőt a Nagyvárad szomszédságában lévő Félix-fürdő közelében már kis szőlőt és víkendházat is vásároltak.

Nagyokat sétálok a szép váradi utcákon, gyönyörködöm a virágos parkokban, ódon házakban. Érdekes, hogy román beszédet még elvétve sem lehet hallani, pedig a visszatért Észak-Erdélyben mindenhol, így az Imre által igazgatott leányközépiskolában is kötelező a román nyelv oktatása, sőt érettségi vizsgát is kell tenni belőle. Ezzel szemben a román felségterületen maradt Dél-Erdély egész területén megtiltották a magyar nyelv tanítását, sőt fenyegetik és üldözik, aki nyilvános helyen magyarul szólal meg.

Apósom, aki tart. százados, szintén bevonult katonai szolgálatra, s a horvátországi Virovitica állomáson lett a magyar vasútország parancsnoka. Amíg idehaza tartózkodott, gyakran ő vitte el sétálni a másfél éves Évikét, aki az állomás kedvence volt.

A keleti fronton sorozatosan vereséget szenvedő németek egyre több élelmet és katonát követelnek, amit a Kállay kormány nem hajlandó teljesíteni. Érezhető feszültség vibrál a magyar-német viszonyban, amelynek következményeként 1944 március 19-én német csapatok nyomultak be az országba és elfoglalták Budapestet. Kállay Miklós lemondott, s helyette a németbarát *Sztójay Döme* lett a miniszterelnök. Csakhamar rendeletek jelentek meg a zsidók jogainak korlátozásáról. Elbocsátották őket mindenfajta értelmiségi és tisztviselői állásból, üzleteiket, iparengedélyüket elvették, majd kötelezték a sárga csillog viselésére.

A vidéken lakó zsidók részére kijelölt városokban, így 1944 május 20-án Balassagyarmaton is, gyűjtőtáborokat állítottak fel. Salgótarjánban 1944 május 3. és 19.-e között történt meg a zsidók gettóba telepítése.

Állomásunkon egy zsidó származású kolléga, *Brünner Árpád* főtiszt szolgált, aki számadó- és áruépítő tisztté látta el. A már nem fiatal, őszhajú férfi, feleségével, valamint 13 év körüli kisfiával a felvételi épület emeletén lakott. Megdöbbenett, amikor egy áprilisi reggelen először pillantottam meg egyenruháján a sárga csillagot. Sajnálkozó tekintetemet látva keserűen jegyezte meg:

– Szomorú és felháborító; amit velünk, ártatlan emberekkel művelnek, de sajnos ez még csak a kezdet...

Próbálom megnyugtanni és rábeszélni, hogy rejtse el a csillagot, közöttünk nyugodtan meglehet nélkül is. *Brünner* kolléga azonban hajthatatlan:

– Szégyellje magát az, aki a rendeletet hozta. Én osztozni akarok hitársaim sorsában.

Az üzletvezetőség néhány nap múlva *Brünner Árpád* főtiszt munkaviszonyát megszüntette.

Mihálka állomásfőnök, velem együtt, nagyon sajnálta a jó szakembert és igazságtalan

sorsát, de az élet nem állhat meg, s a megüresedett beosztás ellátásával – javaslatomra – *Balázs János* tisztet bízta meg.

Hosszabb szünet után ismét a frontra vezényeltek több magyar hadosztályt.

1944 május végén a főtéri rakodóra 10 fedett kocsit rendeltek katonai szállítmány részére. Naponta tartandó szolgálati ellenőrzésem során dél körül értem a Főtérrre, ahol nem katonai rakodás folyt, amire számítottam, hanem szemtanúja lettem olyan eseménynek, ami azóta is élénken él bennem. A rakodóvágány mellől SS katonák tereltek a vagonokba zsidó nőket, öregeket és kisgyermekeket. Szívszorító látvány a síró, zokogó asszony- és gyermeksereg, akiket állatok módjára lökdösnek befelé a minden felszerelés nélküli kocsikba. Többen is álltunk a közelben és szóváltattuk a kegyetlen bánásmódot, de az SS-ek ránk se hederítettek, s látható sietséggel igyekeztek mielőbb befejezni a piszkos munkát. Egyesek tudni vélték, hogy dolgozni viszik ezeket az embereket Németországba, de azt is beszélték, hogy koncentrációs lágerben megölik őket. Először hallottam ilyesmiről, s hihetetlennek tűnt, hogy ártatlan embereket meggyilkoljanak.

A rakodóvágányhoz nem messze lévő sorompó mellett várakozott egy zsidó munkaszolgálatosokból álló század, magyar csendőrök felügyelete alatt. Egyszer csak indulatos szóváltásra lettünk figyelmesek, amely egy csendőrfőhadnagy és az SS legények parancsnoka között folyt. Mint megtudtuk a német elégedetlen a berakott szállítmány minőségével, és a munkaszolgálatosok átadását is követeli. *Kiss (Gyula?)* csendőrfőhadnagy azonban erről hallani sem akart. Szó szót követett, végül az SS tiszt előkapta revorverét... *Kiss* főhadnagy erre elkiáltotta magát:

– Csendőrök, hozzám!

A csendőrlégénység fegyvereikkel pillanatok alatt közrekapták a németeket. Parancsnokuk megszeppent a határozott fellépéstől és

egyszeriben nagyon szótlaná vált. Kiss főhadnagy dühös tekintettel még egyszer végigmérte és csendőrei kíséretében eltávozott. A zsidó munkaszolgálatosokat ez alkalommal a magyar csendőrök mentették meg az SS karraitól.

Hihetetlennek tűnik, de így történt!

Apósomat időközben Viroviticáról Erdélybe, majd onnan a Kárpátokba, az "Árpád" erődítési vonal építési munkálataihoz vezényelték.

A közelmúlt napokban Hatvan állomás is légitámadás áldozata lett. A légiriadó után átsiettünk az állomás túlsó oldalán lévő alagúthoz, amelyen át bányavasút vezet Baglyásra, de óvóhelynek is lehet használni. Nem sok idő múlva megpillantottuk a Hatvan fölé érkező angolszász bombázókat. Félelmetes látvány volt még innen 50 kilométernyi távolságból is, amint a gépek egymásután lecsapnak, majd halálhozó terheiktől megszabadulva, ismét a magasba emelkednek, nyomukban füstfellegek emelkednek. Sok száz halottat szedett ez a légitámadás. A vasutas áldozatok között volt a Turáról ismert régi kollégám, *Szűcs János* tiszt, forgalmi szolgálattelvő is.

III. IZGALMAS NAPOK

1944 június első felében, különböző napokon, három deportáltakat szállító vonattal találkoztam Salgótarján külső pu-on. Az elsőt rendőrök őrizték, s valahol a XIV. vágányon tartózkodott. Sokan tudtak érkezéséről, s ezek csomagjaikat is átadhatták. A vonat kényszerutasai vegyesen férfiak és nők, fiatalok és idősebbek voltak. A vagonokból kiszállhattak, s mivel WC nem volt, a közelben könynyíthettek magukon. Távolabbra az örök nem engedték őket. Egy megnyerő külsejű asszony pirulva guggol le a kerék mellé:

– Nem tehetek mást, állatot csináltak belőlünk!

A férfi, akihez szólt, zavartan fordult az ellenkező irányba, pedig azoknak kellene szé-

gyenkezniük, akik ilyen helyzetbe hozták a szerencsétlen.

Ebből a szállítmányból két fiatalember megszökött, a meddőhányó oldalán az erdőben tűntek el. Az örök csak kiabálnak, de senki sem ered utánuk.

– Úgyis hurokra kerülnek! – mondja unottan a közelemben álló fegyveres.

Néhány nap múlva a II. vágányra érkezett egy zsidószállítmány Fülek irányából. Ezt már szigorúbban őrizték és kiszállni sem engedték az embereket, pedig nagyon meleg volt és vízért könyörögtek.

– Néhány méternyire van az artézi kút! – mondom az őrség pk.-ának, aki kérésemre megengedi, hogy minden vagonból 3-4 ember vizet hordjon a társainak.

A későbbi napokban még egy transzport futott be az állomásra, amelyet szuronyos csendőrök kísértek. Egyenruhában, szolgálati karszalaggal szabadon járok a vonat mellett, s a szögesdróttal befont ablaknyílásokon át tekintő emberektől megtudom, hogy többségük salgótarjáni lakos. Állítólag előző nap este, Balassagyarmaton zárták őket a vagonokba, s azóta vizet sem kaptak. Valahogy segíteni kell rajtuk! A peronról néhányan megkísérlik, hogy közelükbe jussanak, de a csendőrök elzavarják őket. Éva Romhányinéától, a segédhivatal vezetőjének feleségétől tudta meg, hogy *Feuerstein Arankák* – akiknek az üzletében mi is vásároltunk – e vonaton vannak. Idesiettek mind a ketten vízesüvegekkel és ennivalóval, mert segíteni akarnak ők is.

– Várjatok! Beszéltek az őrség parancsnokával!

Hiába érvelek azonban, a törzsőrmester hallani sem akar a vagonok kinyitásáról.

– Mi vasutasok, még az állatokat is ellátjuk ivóvízzel és ennivalóval, miért tagadja meg ezt az emberektől? – kérdezem.

Valami parancsra és előfordult szökésekre hivatkozva hajthatatlan marad. Nem akadályozza meg azonban, amikor ennek ellenére

Feuersteinéknek és másoknak, a vagonajtók nyílásain keresztül vízzel teli üvegeket és élelmet nyújtok be. Sajnáltam a szerencsétleneket, akik Arankával együtt többször ismételtgették:

– Köszönjük Hasznos úr! Köszönjük Hasznos úr!

Rettenetes az a világ, amelyben a magától értetődő aprócska humánusmot is ennyire különös dolognak tartanak.

1944 július 1-én megkaptam a főtiszti ki nevezésemet, ami 5 esztendő vasúti pályafutásomat tekintve nem is rossz előrehaladás.

A harcéri események, a németek minden fogadkozása ellenére gyászosan alakulnak. Az oroszok 1944 július 22-én Kolomeánál áttörték az 1. magyar hadsereg frontját, augusztus 23-án pedig Románia fegyverszünetet kért a Szovjetuniótól, ami lényegében azt jelentette, hogy szabaddá vált az út délkeleti határainkhoz. Az ország nagyon nehéz helyzetbe került, amit *Lakatos Géza* kormánya azzal akart ellensúlyozni, hogy német biztatásra, hadseregünk 1944 szeptember 5-én támadást indított Dél-Erdély ellen, de ez Arad illetve Torda térségében csakhamar elakadt. A szovjet hadsereg pedig egyre közeledik, szeptember 26-án Makót, majd október 11-ig Sarkadot, Békéscsabát, Orosházát és Szegedet foglalják el. A harcok most már magyar területen tombolnak, de sokan még azt remélik, hogy az angolszászok partra szállnak a Balkánon és a Dunántúlon át, az oroszok előtt Budapestre érkeznek.

Ellenőrizhetetlen hírek terjednek el arról, hogy a szovjet katonák egyes helyeken erőszakoskodnak a magyar lakossággal és elhurcolják őket.

Létszámunkba néhány Erdélyből idehelyezett alkalmazott is tartozik. Egyikük – *Hodosán György* málházó – elbocsátását kérte tőlem azzal, hogy haza akar menni, mert valahol Nagyváradtól északkeletre, Margita községben él a családja. Hiába figyelmezte-

tem, hogy a Tiszántúlon súlyos harcok folynak, s reménytelen hogy átjut a front vonalán, másnap mégis útnak indult. Soha sem láttam többé ezt a románul is jól beszélő egyszerű embert, akinek távozásában – megítélésem szerint – nem csak az otthona iránti vágyódás, hanem az a reális felismerés is szerepet játszott, hogy itt már nem lehet kedvező fordulatban reménykedni.

Apósomat, kiújult asztmája miatt végérvényesen leszerelték és hazajött az Északi Kárpátokból. Korábban megígérték őrnagyi előléptetését, de megfélemlítettek róla. Az 56 éves obsitos hadfi most Évikeivel sétálgat és meséli katonaejményeit. Egyetlen egyszer berendelték ülnöknek hadbírószági tárgyalásra, ahol katonaszökevény felett ítéleztek, sőt az ítélet végrehajtását is végignéztették vele. A polgári foglalkozása szerint pedagógust nagyon felkavarta a kegyetlen látvány, bár tisztában volt azzal, hogy nincs a világon olyan hadsereg, ahol háborús időkben kesztyűs kézzel bánnak a dezertőrrel.

A politikai légkör tele van ellentmondásos feszültségekkel. Sokak véleménye az, hogy véget kell vetni az öldöklésnek, mégis a szenzáció erejével hatott, amikor 1944 október 15-én déli 13 órakor a rádió megszakította adását, majd felolvasták a kormányzó kiáltványát, amelyben szó volt arról, hogy a további vérontás céltalan, a németek elveszítették a háborút, ígéreteiket megszegték és hogy hazánk fegyverszünetet kér a Szovjetuniótól. Megtudtuk azt is, hogy *Otto Skorzeny* SS különítménye elrabolta és fogva tartja a kormányzó fiát, ifj. *Horthy Miklóst*. Az öröm és a felszabadultság érzése kerít hatalmába. Megúsztuk, vége a háborúnak, s várjuk a vasúti vonatkozású rendelkezéseket. Az állomáson két német katonavonat tartózkodik, amelynek kísérői, amikor tudomást szereztek a proklamációról, azonnal tovább akartak indulni Szlovákia felé. A mozdonyokat azonban benntartattam a fűtőházban, hogy időt

nyerjük a felsőbb parancsok kikerkezéséig. Erre azonban hiába várunk. A németek, a román példán okulva, cselekedni tartanak, megrohamozzák a fűtőházat, lefoglalják az ott lévő mozdonyokat, a szerkocsik tetején gépfegyverfészket létesítenek és tüzelőállásba helyezkednek.

Feszültségteli másfél óra telik el, magyar részről azonban nyoma sincs semmiféle katonai ellenintézkedésnek. Végülis a németek cselekedtek. A mozdony személyzetét kényszerítették, hogy szerelvényükre rájárjon, s utána elindultak Fülek felé.

Érthetetlen a hatóságok tanácstalansága, amely gúzsbaköt minden tenniakarást.

Délután 15 óra körül ismét német indulókat közvetít a rádió, majd felolvassák *Vörös János* parancsát a kormányzói kiáltvány "helyes" értelmezéséről és a harc folytatásáról. Hamarosan megtudtuk azt is, hogy a kormányzót és családját a németek "védőőrizetbe" vették és Németországba szállították. Szomorúan konstatació, hogy ezek után minden lehetséges, mert Magyarország, mint szuverén állam, nem létezik többé.

1944 október 16-án Horthy Miklóst lemondatták, s a hatalmat a németek segítségével *Szálasi Ferenc* vette át. Megkezdődött a totális nyilas mozgósítás.

Voltak Salgótarjánban is, sőt ismerőseim körében is olyanok, akik Horthy Miklóst szemérmes vén hülyének és árulónak, Szálasi pedig jó hazafinak tartották, aki majd rendet teremt a "szemétdombon". Nekem már nincsenek illúzióim. Szálasi nem reálpolitikus, hanem rögeszmés, lelkiismeretlen kalandor, aki "utánam az özönvíz" alapon, mindent egy lapra tesz fel, azért, hogy benn ülhesse az annyira áhított hatalomban. Hitlerék magyarul beszélő, rövidlátó figurája csupán, aki kritikátlanul végrehajtja gazdáinak parancsait és ezzel idegeneknek szolgáltatja ki az ország utolsó katonai és gazdasági tartalékait.

A nemzet vonatát, 12 millió magyar utassal vakvágányra terelték, amelynek végén szakadék tátong, s mi rohanunk a megsemmisülés felé.

Valamit tenni kellene, de a fék rosszul működik, kevés az önfeláldozásra kész hivatott vezető és sokan vannak a lakájak, a cselédek, a kibicék és a politikai spekulánsok. A cselekvést bénítja a bizonytalanság és az ismeretlen től való félelem is.

A megmaradás ösztöne mégis azt diktálja, hogy a jövő számára meg kell őrizni a menthető értékeket és valami módon túl kell élni a katasztrófát. (Folytatása következő lapszámunkban.)